DEN MATERIALISTISKA HISTORIEUPPFATTNINGEN I "DEN ADERTONDE BRUMAIRE"

Av HERBERT TINGSTEN.

I Marx' allmänna, i en rad skrifter spridda historiefilosofiska uttalanden kunna två perspektiv urskiljas. Stundom anknyter Marx till sin stora plan för mänsklighetens utveckling. Denna utveckling försiggår i tre huvudepoker. Den första kännetecknas av primitiv kommunism, utan genomförd arbetsfördelning, utan klasskiktning och statsstyrelse. Under den andra, nuvarande epoken är klassuppdelningen dominerande och en viss klass härskar genom staten; de olika perioderna under denna epok bestämmas därav att en klass efterträder en annan vid makten. Vi leva i den sista perioden av denna epok, under bourgeoisins välde. Med proletariatets uppstigande till klass och seger över bourgeoisin börjar förberedandet av den tredje epoken, som liksom den första utmärkes av att klassdelning och statstvång icke finnas men som därjämte innebär en mänsklighetens seger över naturen, ett fullständigt utnyttjande av dennas möjligheter i människans intresse. Då Marx i "Det kommunistiska manifestet", "Deutsche Ideologie", "Das Elend der Philosophie' och "Zur Kritik der politischen Oekonomie" samt på vissa ställen i "Kapitalet" gör de ryktbara generalisationer, som främst tjänat som underlag för den s. k. materialistiska historieuppfattningen, är det i regel uppenbarligen detta perspektiv, från vilket han utgår; särskilt äro perioderna inom den andra epoken samt den tänkta övergången från den andra till den tredje epoken underlag för hans reflexioner. I andra sammanhang åter utgår Marx från ett mindre väldigt perspektiv och hans historiefilosofiska uttalanden få då en delvis annan karaktär; icke sällan framstå påståendena inom den ena och andra kategorin som direkt motsägande.

Ett konkret exempel är ägnat att klargöra förhållandet. I "Det kommunistiska manifestet" skriver Marx, att "historien om alla hittillsvarande samhällen är historien om klasskamp". Innebörden av detta enligt vanligt språkbruk orimliga påstående framgår av andra uttalanden i manifestet och vissa under samma tidsperiod utgivna skrifter, främst "Deutsche Ideologie" och

"Das Elend der Philosophie". Som det under nuvarande epok väsentliga i historien, såsom den "egentliga" historien framstå för Marx de brytningar, under vilka enligt hans uppfattning en härskande klass i anslutning till ändringar i produktionsförhållandena avlöses av en annan härskande klass. Dessa brytningar kännetecknas av strid mellan två klasser: den härskande och den revolutionära. I själva verket finnas endast vid dessa tillfällen eller under dessa perioder två klasser i egentlig mening; före den slutliga kampen ter sig visserligen den undertryckta och utnyttjade klassen som en klass i förhållande till den härskande, men icke som en klass "för sig själv". Så t. ex. beskriver Marx i "Das Elend der Philosophie" kampen mellan bourgeoisi och proletariat på följande sätt: "De ekonomiska förhållandena förvandlade först massan av folket till arbetare. Kapitalets herravälde skapade för denna massa en gemensam situation och gemensamma intressen. Sålunda är denna massa redan en klass gentemot kapitalet, men ännu icke för sig själv. I den kamp, som vi förut i några faser karakteriserat, finner denna massa sin samhörighet, konstituerar sig som klass för sig själv. De intressen som den försvarar bli klassintressen." Marx' uttalande om historien som en historia om klasskamp blir sålunda enligt det av honom utformade systemet, eller riktigare, med hans speciella terminologi, en truism eller en tautologi; översatt till ett lättare förståeligt språk innebär den, att historien definieras som främst omfattande de perioder, då ett nytt produktionssätt och en ny typ av klassvälde inträder. Liksom Hegel utgår Marx från att icke alla tilldragelser konstituera historia; blott de tilldragelser, som ingå i klasskampen, betecknas som historia. Det bör understrykas, att en sådan brytning, som innebär historia, enligt Marx kommer till stånd först då en viss produktionsform och den med densamma förenade klassen spelat ut sin historiska roll, d. v. s. icke längre är i stånd att tillräckligt rationellt utnyttja produktionskrafterna; "varje samhällsform måste så att säga göra sitt bästa, innan försöket att revolutionera samhället kan vinna framgång genom organiserandet av en revolutionär klass" (Hägerström, Social teleologi i marxismen). Då en revolutionär klass framträder, uppbär den alltså icke blott sitt eget utan hela samhällets intresse.

I detta perspektiv ingår tydligen också med nödvändighet tanken att den härskande ideologin — den vid en viss tidpunkt härskande klassens ideologi — ur en viss synpunkt är rationell. Naturligtvis icke så att denna ideologi skulle vara sann, men väl så att den — även om

den kan innehålla orimliga och motsägelsefulla föreställningar — i grunden är ett adekvat uttryck för den härskande klassens och därmed ytterst för hela samhällets intresse. (På begreppet intresse, som Marx lika litet som andra tänkare vid denna tid analyserade och vars funktion att tjäna som fast punkt i ett metafysiskt resonemang är uppenbar, skola vi här icke ingå; anmärkas bör blott att handlande i enlighet med intresse synes ha uppfattats dels som ett för vederbörande under alla förhållanden förmånligt handlande, dels som ett handlande i överensstämmelse med naturlagen.) Mellan produktivkrafternas utveckling, produktionssättet, den härskande klassen och dennas ideologi föreligger alltså den förbindelse, som är karakteristisk för den materialistiska historieuppfattningen.

I de konkreta historiska framställningarna kan Marx naturligtvis icke helt använda sitt stora schema. Visserligen finnes en strävan att så långt som möjligt tillämpa de allmänna historiefilosofiska synpunkterna på de kortfristiga sammanhangen, men detta är endast i begränsad omfattning möjligt. Väsentliga modifikationer bli nödvändiga. I sin oavslutade undersökning av klasserna i "Kapitalet" skiljer Marx mellan tre olika klasser, arbetare, kapitalister och jordägare, och indelningsgrunden är här inkomstkällans art. I skrifter om den politiska utvecklingen i skilda länder användas andra klassuppdelningar, allteftter de politiska och sociala förhållandena i vederbörande land; Marx urskiljer sålunda i vissa fall sju eller åtta klasser. I "Der achtzehnte Brumaire des Louis Bonaparte" definieras exempelvis klass på följande sätt: "då miljoner människor leva under ekonomiska villkor, som skilja deras levnadssätt, deras intressen och deras bildning från andra klassers och ställa dem fientliga gentemot dessa klasser, bilda de en klass"; en rad olika klasser nämnas i framställningen, även om något försök till systematisk analys här icke göres. På samma sätt fällas — som strax skall visas — på andra punkter uttalanden, som icke stå i överensstämmelse med till det stora perspektivet anknutna uppfattningar.

En parallell med en känd tankegång hos Hegel kan här vara upplysande. Då Hegel i förordet till sin rättsfilosofi uttalar, att "vad som är förnuftigt är verkligt och vad som är verkligt är förnuftigt", innebär detta, som bekant, från Hegels synpunkt en självklarhet; det förnuftiga och det verkliga sammanfalla. Bland de företeelser, som existerat eller existera, erkänner Hegel endast vissa som på en gång verkliga och förnuftiga; andra företeelser ha existens — men icke

verklighetskaraktär. I Hegels historiefilosofi betraktas sålunda vissa skeenden och vissa folk såsom existerande men icke verkliga. Samtidigt finnes emellertid hos Hegel en strävan att i det existerande såvitt möjligt se något förnuftigt och verkligt, och Hegels filosofi har därför icke utan skäl betraktats som en rationalisering av skeendet. Hos Marx är förhållandet likartat. Då t. ex. det refererade uttalandet om historien göres, är Marx beredd att beteckna en mängd händelser, ja, hela folk och stater, såsom stående utanför historien, men samtidigt strävar han efter att föra in så många tilldragelser som möjligt i sitt historiefilosofiska schema. Blott det, som icke låter sig konstrueras som klasskamp, faller utanför historien.

I diskussionen kring den materialistiska historieuppfattningen ha de berörda förhållandena spelat en viss roll. Då Marx' generella historiefilosofiska uttalanden kritiseras såsom oklara eller metafysiska hänvisas icke sällan till de historiska skrifterna såsom vägledande; av dessa skulle framgå hur Marx i praktiken tänkte sig den materialistiska historieuppfattningen tillämpad. Häremot kan invändas att en historiefilosofi varken kan försvaras eller angripas på grundval av vederbörande författares konkreta historiska skildringar; diskussionen måste gälla utgångspunkterna och tankegångens följdriktighet.

Frånsett detta kan likväl en undersökning av hur Marx' historieanalys i konkreta fall tillgår ha sitt värde för belysande av de nyss antydda svårigheterna. Närmast till hands ligger då att diskutera huvudpunkterna i "Den adertonde Brumaire". Dels är denna bok den ojämförligt mest berömda av Marx' historiska arbeten. Dels gäller Marx' analys uppkomsten av en regim, som ur vissa synpunkter erinrar om samtidens fascistiska diktaturer; kring de sistnämnda har en stor del av de senaste årens marxistiska diskussion kretsat.

"Den adertonde Brumaire" anknyter till Marx' tidigare skrift "Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850" och behandlar i ett sammanhang utvecklingen i Frankrike från presidentvalet 10 december 1849 till statskuppen 2 december 1851. Vi skola här icke beröra den glänsande framställningen av det yttre historiska förloppet utan endast stanna vid de historiefilosofiska synpunkterna och särskilt vid försöket att förklara den napoleonska segern som en konsekvens av den bestående situationen. Nödvändigt är dock att i största korthet redogöra för de fyra valen och folkomröstningarna 1848—1851, då varje tolkning av händelserna under perioden måste ses i belysning

av dessa omröstningars resultat; såsom källa användes främst Seignobos' framställning i "Histoire de France comtemporaine".

De första valen efter februarirevolutionen ägde rum i april 1848 och gällde den konstituerande församlingen; vid detta liksom vid följande val rådde allmän rösträtt utan avsevärda inskränkningar. Då organiserade partier knappast funnos är en precis bestämning av valresultatet omöjlig. Emellertid bestod den nya församlingens majoritet av klara, om också moderata republikaner; bortåt en tredjedel av mandaten tillföllo anhängare av de båda sedan 1830 detroniserade kungahusen; inga socialister och endast relativt få socialt reformvänliga valdes. Valdeltagandet var oerhört högt, omkring 84 procent. — Vid valet av president i december samma år utsågs den blivande kejsaren med omkring 75 procent av de avgivna rösterna. I Napoleons valprogram ingingo dels klart borgerliga uttalanden (för äganderätten och religionen m. m.) dels löfte om amnesti förde efter juniupproret dömda arbetarna; i valpropagandan arbetades med försäkringar, ägnade att vinna de mest skiftande grupper. Napoleon stöddes öppet av det konservativa s. k. ordningspartiet men massan av såväl bönder som arbetare torde ha röstat för honom; såsom orsaker härtill ha angivits den skickliga valpropagandan och förhållandet, att endast namnet Napoleon ägde någon prestige bland de politiskt okunniga väljarskarorna. — Valen av lagstiftande församling ägde rum i maj 1849. Ordningspartiet, till vilket anhängare av de avsatta kungahusen och presidentens personliga anhängare slöto sig, vann en klar majoritet (450 mandat); endast ett fåtal av de valda voro kända som bonapartister. Även den socialradikala gruppen, berget, stärktes (omkring 180 platser) under det att de moderata republikanerna reducerades till ett åttiotal. Den nya församlingens majoritet var alltså icke vare sig republikansk eller napoleonsk; dess sammansättning erinrar om den år 1871 valda nationalförsamlingens. Vid detta val var valdeltagandet endast omkring 60 procent, vilket ger vid handen att de konservativas seger väsentligen berodde på sänkt valdeltagande inom de folkgrupper, som föregående år stått bakom den republikanska majoriteten. Partiernas geografiska fördelning var i stort sett densamma som vid senare franska val. — Efter statskuppen i december 1851 anordnades en folkomröstning för att bekräfta presidenten i hans nya maktställning. Omröstningen ägde rum under starkt valtryck och stränga åtgärder mot all oppositionell agitation och resulterade i en överväldigande seger för presidenten (över 7,4 miljoner

röster mot 650,000); ett avsevärt antal nejröster avgåvos endast i städerna.

Till de principiellt intressanta uttalandena i de båda arbetena om den andra republiken höra de, i vilka Marx' teleologiska uppfattning klart kommer till uttryck. Historien betraktas som ett förnuftigt väsen, som systematiskt genomför vissa bestämda mål; då iakttagaren gör en felaktig prognos, beror detta på att han icke genomskådat "historiens list". De händelser under perioden, som ur socialistisk synpunkt synas innebära nederlag (junirevolutionens undertryckande, de konservativa valresultaten, den napoleonska statskuppen) bli enligt Marx' tolkning nödvändiga etapper på vägen till segern. Betecknande äro ur denna synpunkt en rad reflexioner i "Klasstriderna i Frankrike" och "Den adertonde Brumaire"; man konstaterar här förskjutningar i Marx' uppfattning om historiens mening. I den förstnämnda skriften betonar Marx, att utvecklingen 1849—1850 kunde synas vara ett nederlag för revolutionen. I grunden vore dock denna uppfattning felaktig. "Det som drabbades av detta nederlag var ej revolutionen. Det var de förrevolutionära traditionella påhängen, resultat av samhälleliga förhållanden, som ännu icke tillspetsats till skarpa klassmotsättningar — personer, illusioner, föreställningar, förslag, som det revolutionära partiet före februarirevolutionen icke frigjort sig från och från vilka icke segern i februari utan endast en rad nederlag kunde befria det. Med ett ord sagt: icke genom sina omedelbara tragikomiska resultat bröt sig det revolutionära framsteget väg, utan tvärtom genom skapandet av en sluten, mäktig kontrarevolution, genom skapandet av en motståndare, under vars bekämpande omstörtningspartiet kunde mogna till ett verkligt revolutionärt parti." Här förklaras alltså nederlaget, kontrarevolutionen, nödvändig för att uppfostra och stärka de revolutionärt inriktade grupperna. På ett annat ställe i samma skrift utvecklas närmare denna tankegång: endast genom nederlaget i juni kunde det egentliga proletariatet vinna stöd från andra sociala grupper i kampen mot kapitalismen. "De franska arbetarna kunde icke taga ett steg framåt, icke kröka ett hår på den borgerliga ordningens huvud, innan revolutionens gång hetsat upp nationens mellan proletariat och bourgeoisi stående massa, bönder och småborgare, mot kapitalets herravälde och tvungit denna massa att ansluta sig till proletärerna och i dem se sina förkämpar. Endast genom det väldiga nederlaget i juni kunde arbetarna köpa sig denna seger." Det synes uppenbart, att Marx här väntar sig en snar

social revolution; hänvisningen till junirevolten vore meningslös, om han icke tänkt sig, att inom kort de mellangrupper, som då förhållit sig neutrala eller tagit parti mot Parisproletariatet, skulle gå över på arbetarnas sida och under deras ledning störta det kapitalistiska samhället. Då Marx skrev "Den adertonde Brumaire" hade utvecklingen gestaltat sig helt annorlunda; i stället för en social revolution hade kommit en till sin allmänna tendens utpräglat borgerlig diktatur. Nu finner emellertid Marx denna diktatur vara ett nödvändigt stadium före revolutionen; även denna nya borgerliga seger ligger djupare sett i proletariatets intresse. "Revolutionen är grundlig", skriver Marx. "Den fullgör sitt arbete med metod. Till den 2 december 1851 hade den undangjort ena hälften av sin förberedelse, den gör nu undan den andra hälften. Den fulländade först den parlamentariska styrelsen för att kunna störta den. Nu, då den uppnått detta, fulländar den exekutivmakten, förenklar den till dess renaste uttryck, isolerar den, ställer den emot sig såsom enda motståndare för att kunna mot den koncentrera hela sin kraft till förstörelse. Och när den undangjort denna andra hälft av sitt förarbete, skall Europa springa upp från sin plats och jubla: 'bra grävt gamla mullvad!' " Nu väntade Marx alltså att den napoleonska diktaturens fall skulle medföra den sociala revolutionen. Då tjugo år senare även denna förhoppning grusades tvingades Marx ånyo att lägga om sin uppfattning och konstaterar en ny Pyrrhusseger för bourgeoisin. Likheten mellan denna tankegång och en del samtida marxisters föreställning om de borgerliga diktaturerna som nödvändiga förberedelser till socialismen är påtaglig.

Ett annat moment i de citerade reflexionerna bör understrykas. De visa, liksom en rad andra uttalanden från samma period, att Marx under detta skede räknade med att ett socialistiskt proletariat, ehuru endast omfattande en ringa del av befolkningen, skulle kunna med hjälp av andra folkgrupper genomföra en social revolution. Här möter icke den främst i "Kapitalet" utformade tanken, att den sociala revolutionen blott skulle vara möjlig i ett starkt industrialiserat, av extrem kapitalkoncentration och relativt allmän proletarisering kännetecknat samhälle. Med skäl kunna därför de nu berörda skrifterna, liksom flera andra, åberopas för den kommunistiska och mot den socialdemokratiska marxtolkningen på denna punkt.

Enligt en i Marx' historiefilosofiska uttalanden ofta återkommande tankegång — som hör till utgångspunkterna för den materia-

listiska historieuppfattningen — skulle, såsom inledningsvis erinrats, ideologierna vara rationella i den meningen, att de tjänade vederbörande klass' intressen (varmed naturligtvis ej alls är sagt, att de skulle medvetet betraktas som suggestionsmedel). Denna tanke framträder också ofta i "Den adertonde Brumaire". Men i denna bok, som kulminerar i tanken, att Napoleons välde skulle svara mot en icke längre rationell utan föråldrad ideologi hos massan av franska folket, betonas också gång efter annan möjligheten av en motsättning mellan intresse och ideologi; ideologiska föreställningar kunna framkalla ett handlande — icke blott hos individen, vilket Marx aldrig förnekar, utan även hos klassen — som icke står i överensstämmelse med intresset. Redan på de inledande sidorna talas om de traditionella uppfattningarnas styrka. Här återfinnas de berömda, retoriskt verkningsfulla satserna om människornas beroende av det historiska sammanhanget: "Människorna göra sin egen historia, men de göra den icke efter fritt skön, icke bland av dem själva bestämda, utan bland redan förefintliga, åt dem givna och överlämnade förhållanden. Traditionen från alla döda släktled tynger som en alp på de levandes hjärna." I försöket att förklara folkets anslutning till den napoleonska diktaturen spelar denna tanke, som strax skall visas, en dominerande roll. En mera "sträng" materialistisk historieuppfattning synes däremot framträda i Marx' diskussion av motsättningen mellan legitimister och orleanister. Legitimisterna representerade, förklarar han, godsägararistokratin, orleanisterna finansaristokratin. De materiella existensvillkoren, icke "så kallade principer", voro bestämmande för rivaliteten. "På de skilda egendomsformerna, på de sociala existensvillkoren höjer sig en hel överbyggnad av olika, egendomligt gestaltade känslor, illusioner, tänkesätt och livsåskådningar. Hela klassen skapar och gestaltar dem utifrån sina materiella villkor och ur motsvarande samhälleliga förhållanden. Den enskilde individen, i vilken de ingjutas genom tradition och uppfostran, kan inbilla sig, att de utgöra de egentliga motiven till och utgångspunkten för hans handlande . . . Och liksom man i privatlivet skiljer mellan det, som en människa anser och säger om sig själv, och det, som hon verkligen är eller gör, så måste man ännu mer i historiska strider skilja partiernas fraser och inbillningar från deras verkliga organism och deras verkliga intressen, deras föreställning från deras realitet . . . Så har tories i England länge inbillat sig, att de svärmade för kungadömet, kyrkan och den gammalengelska

författningens behag, tills faran avtvang dem bekännelsen, att de svärma endast för "jordräntan".

Det ojämförligt största intresset i detta sammanhang har likväl Marx' framställning av den napoleonska diktaturens folkliga grundval. Innan vi ingå härpå bör erinras, att Marx dessförinnan jämförelsevis ingående skildrat Napoleons väg till makten. Han söker uppvisa att de parlamentariska gruppernas oenighet och oskickliga taktik gynnade de napoleonska planerna, att de borgerliga folkklasserna småningom till stor del vunnos av den napoleonska propagandan, som skickligt utnyttjade skräcken för en social omvälvning (redan stimulerad genom junirevolten) och att Napoleon genom olika medel lyckades skaffa sig det för en statskupp nödvändiga stödet inom armén och byråkratin. I det hela lämnar Marx i huvudparten av sin skrift en övertygande framställning av de omständigheter, som möjliggjorde statskuppen den 2 december 1851 och den nya regimens upprättande.

Efter denna rent historiska redogörelse följer den analys av situationen, som ur synpunkten av Marx' historiefilosofiska uppfattning framstår som bokens centrala del. Med den napoleonska diktaturen syntes, skriver Marx, staten i Frankrike "ha gjort sig helt självständig"; statsmakten framstod icke längre som organ för en härskande klass. Men i själva verket var förhållandet ett annat. "Och dock svävar statsmakten icke i luften. Bonaparte företräder en klass, ja, det franska samhällets talrikaste klass, småbönderna". Bonaparterna äro "böndernas dynasti", liksom det orleanska huset var finansens och det bourbonska huset godsägarnas dynasti. Statskuppen 1851 var blott en konsekvens av 1849 års presidentval.

Marx' bevisning härför sker i två etapper. Till en början förklaras, att exekutivmakten pricipiellt utgör ett slags böndernas representation. Bönderna leva, skriver Marx, i stort sett isolerade, de producera huvudsakligen för sina egna behov och stå i ringa förbindelse med samhället i övrigt. I viss mening bilda bönderna en klass, i det att deras levnadsvillkor och intressen skilja sig från andra klassers. Men mellan bönderna består blott ett lokalt sammanhang, deras likartade intressen skapar "ingen gemensamhet, ingen nationell förbindelse och ingen politisk organisation", och ur denna synpunkt bilda de icke en klass; bönderna äro alltså, för att begagna terminologin i "Das Elend der Philosophie", en klass gentemot andra men icke en klass "för sig själv". Härav drar Marx slutsatsen, att bönderna kräva en

stark exekutivmakt. Bönderna äro icke i stånd "att göra sitt klassintresse gällande i eget namn, vare sig genom ett parlament eller ett konvent. De kunna icke låta representera sig, de måste representeras. Deras representant måste på samma gång framträda som deras herre, som en auktoritet över dem, som en obegränsad regeringsmakt, som skyddar dem gentemot de andra klasserna och sänder dem regn och solsken. Småböndernas politiska inflytande finner alltså sitt egentliga uttryck däri, att exekutivmakten ställer samhället under sitt välde".

Tankegången är här rent hegeliansk, den kan närmast betecknas som en omskrivning av det avsnitt i Hegels rättsfilosofi, som behandlar förhållandet mellan folk och monark. Hegel talar här om folksuveränitet som möjlig beteckning för det förhållande att ett folk utåt, i förhållande till andra stater, utgör en enhet. Men folkets enhet kommer i själva verket till uttryck i monarken, som därför äger suveränitet; folket utan monark är "en formlös massa", som icke kan utgöra en verklig stat. Marx kan också sägas anknyta till den gamla föreställningen, att monarken representerar folket eller folkets massa i motsats till de med särskilda rättigheter eller en särskild organisation utrustade folkgrupperna (såsom feodaladeln eller de i en representation företrädda stånden). Man erinras om tanken, att monarken har förmågan att tillgodose "det helas" intresse utan bundenhet vid vissa särintressen — en för praktiskt taget all monarkistisk ideologi kännetecknande föreställning.

Marx' uppfattning på denna punkt synes alltså rent ideologisk, den ingår i ett idéschema, för vilket Marx ej redogör; något försök att visa, att bönderna vare sig skulle ha önskat en stark exekutivmakt i och för sig eller kunde antas profitera av en sådan, göres icke. Och uppenbart är att en sådan bevisning icke är möjlig. De franska bönderna hade i stort sett utan motstånd fogat sig i alla regimförändringar sedan revolutionen. Tanken att de saknade förutsättningar för politisk organisation och självständigt politiskt handlande är visserligen rimlig. Men varför skulle på denna grund en ren diktatur bättre överensstämma med böndernas "idé" än ett demokratiskt styre eller en inskränkt monarki av den bourbonska eller orleanska typen? Endast den underliga tanken, att en oinskränkt härskare med nödvändighet skulle representera folkets oorganiserade majoritet, ligger bakom resonemanget.

På ett försök till politisk och social analys av det dåtida Frankrike grundar Marx däremot den andra delen av sin bevisföring, som går

ut på att förklara varför bönderna — som han förutsätter — önskade en *napoleonsk* diktatur. Detta säges väsentligen vara en följd av den napoleonska traditionens prestige; bönderna stödde Napoleon III på grund av ideologiska föreställningar, som uppkommit under Napoleon I och då svarade mot böndernas intressen; dessa föreställningar bevarade, anser Marx, sin makt över bönderna trots att de icke längre utgjorde uttryck för deras verkliga intressen. Den stora revolutionen hade gjort de franska jordbrukarna till fria bönder och Napoleon I hade stadfäst och reglerat "de villkor, under vilka de ostört kunde utnyttja den franska jord, de nyss förvärvat, och fritt tillfredsställa sin ungdomliga lust till ägande". Men sedan dess har småbruket visat sig vara en olämplig produktionsform, jordbruket har gått tillbaka, bönderna ha måst skuldsätta sina gårdar och utsugas nu av bankerna på samma sätt som före frigörelsen av godsägarna. "Den samhällsordning, som i början av århundradet ställde staten som vaktpost för det nybildade småbruket ... har förvandlats till en vampyr, som suger till sig dess must och märg och kastar dem i kapitalets alkemistgryta . . ." Under Napoleon I kompenserades skatterna genom de nya marknader, som krigen öppnade, och genom krigsbyte; under Napoleon III utplundrades bönderna genom de pålagor, som den växande byråkratin kräver. Den klerikalism, som hör till de napoleonska idéerna, stod under det första men icke under det andra kejsardömet i överensstämmelse med böndernas naturliga tänkesätt; "men om det nybildade småbruket i sin harmoni med samhället, i sitt beroende av naturkrafterna och sin underkastelse under auktoriteten, som gav det sitt skydd, var naturligt religiös, blir det av skulder pressade, i motsättning till samhället och auktoriteten stående, till övervinnande av sin begränsning tvungna småbruket naturligt irreligiöst." Samma tankegång tillämpas i fråga om militarismen. Tidigare var arméen småbrukarnas idol; genom den försvarade de sin nyvunna egendom och sin medborgarrätt, plundrade och revolutionerade världen. "Uniformen var deras egen statskostym, kriget deras poesi, fosterlandet den i fantasin förstorade och avrundade gården och patriotismen den ideala formen av egendomskänsla." Nu åter har bonden att försvara sig icke mot kosacker utan mot inkasserare och exekutionsbetjänter; armén består icke av bönderna, utan av trasproletariatet.

Marx kommer alltså till slutsatsen, att alla napoleonska idéer "äro det outvecklade, ungdomsfriska småbrukets idéer, de äro en orimlighet

för det småbruk, som överlevt sig själv. De äro hallucinationer under småbrukets dödskamp, ord som förvandlats till fraser, andar, som förvandlats till spöken." Den napoleonska dynastin representerar "icke bondens upplysta förnuft utan hans vidskepelse, icke hans omdöme utan hans fördom, icke hans framtid utan hans förgångna ..." Ur intressesynpunkt ha bönderna gjort ett misstag: "böndernas intressen stå alltså icke längre, liksom under Napoleon, i överensstämmelse med utan i motsättning till bourgeoisins intressen, till kapitalet. De finna alltså sina naturliga bundsförvanter och ledare i städernas proletariat, vars uppgift är att omstörta den borgerliga ordningen." Napoleon III, som försvarade den borgerliga ordningen, var alltså i själva verket böndernas fiende. En del bönder ha också, betonar Marx, insett detta, och detta förklarar motståndet mot den nya regimen i en del departement. Men statsstrecket och det nya kejsardömet voro nödvändiga "för att befria massan av den franska nationen från traditionens tryck och i sin renhet utforma motsättningen mellan statsmakten och samhället." Småbruket kommer, antyder Marx, att ytterligare förfalla och därmed skall det på dess grundval uppförda statsskicket störta samman.

Vid en kritisk analys av Marx' tankegång bör naturligtvis ingen vikt läggas vid de felaktigheter, som bero på en vid bokens utarbetande naturlig brist på kunskap om det faktiska läget. Endast i förbigående skall erinras om att dylika fel finnas av den art, att redan genom desamma framställningen förryckes. Så t. ex. utgår Marx från att massan av franska jordbrukare vid denna tid skulle ha varit självägande, och han likställer därför genomgående jordbrukare och småbrukare; i realiteten torde mindre än en tredjedel av jordbrukarna ha varit självägande (jfr Seignobos' förut nämnda arbete). Likaså är det uppenbart, att Marx på grund av att skuldsättningen inom jordbruket var särskilt stark vid denna tid överdrivit småbrukets svårigheter. Viktigare är att Marx knappast synes ha gjort ett försök att närmare utreda sociala och politiska förhållanden inom olika områden; resultaten av de olika valen bli exempelvis endast i största korthet berörda. Med stöd av vissa historiefilosofiska principer bygger Marx upp en konstruktion på en ytterligt smal grundval av fakta.

Det speciellt "materialistiska" i Marx' tankegång är tydligen uppfattningen, att den napoleonska ideologin under det första kejsardömet svarade mot jordbrukarnas intressen och därför fått ett starkt grepp om bondeklassen. Det viktigaste skulle härvid vara, att prin-

cipen om godsens uppdelning i småbruk skulle vara knuten vid Napoleon I. Med större rätt skulle Marx ha kunnat hävda, att den radikala och demokratiska revolutionsideologin borde ha dominerat bönderna, ty det var revolutionen, icke Napoleon I, som gav bönderna egen jord. Med suverän godtycklighet ställes emellertid småbrukarideologin i samband med Napoleon, icke med revolutionen. När det gäller andra s. k. napoleonska idéer och deras överensstämmelse med böndernas intressen förfar Marx än mera konstruktivt. Bönderna förklaras ha varit "naturligt" religiösa under den förste Napoleon och därför tilltalade av dennes klerikalism. Som skäl för påståendet om denna "naturliga" religiositet nämnes egentligen endast, att småbrukarna, så länge produktionen genom småbruk var rationell och därför för bönderna tillfredsställande, borde vara religiösa, d. v. s. belåtenheten med samhället säges utan vidare vara korrelerad med gudstro; detta argument hos Marx blir alltså blott en utvidgning av den först berörda tanken om böndernas allmänna bundenhet vid Napoleon såsom småbrukets beskyddare. Viktigare är kanske att erinra, att den klerikala principen icke var något för de napoleonska regimerna speciellt utmärkande; ur denna synpunkt borde böndernas idéer lika väl ha kunnat sättas i samband med den bourbonska dynastin eller med den andra republiken, som under ordningspartiets ledning närmat sig kyrkan. Marx hävdar också att bönderna skulle ha fängslats av den heroiska och militaristiska ideologin under Napoleon I; även denna skulle ha svarat mot böndernas intressen. De nyss ekonomiskt befriade bönderna, vilkas starka känsla för den egna jorden så energiskt hävdas, skulle i uniformen ha sett "sin statskostym" och i kriget "sin poesi"; Marx synes anse också krigiskhet vara en följd av social trivsel. Här har uppenbarligen den nepoleonska legenden i sin grövsta form överväldigat Marx. Något generellt uttalande om hur bönderna — i skilda sociala lägen, inom olika områden och under växlande politiska situationer — ställde sig till Napoleon I och den napoleonska ideologin torde icke rimligen kunna göras; än vanskligare är det att generalisera i fråga om förhållandet mellan kejsarens politik och böndernas "intressen". Vad som torde kunna anses säkert är, att en stor del av bondeklassen var missnöjd under första kejsardömet just på grund av de ständiga krigen.

Även om man godtager Marx' nu berörda hypotes, framstår hans slutsats såsom egendomlig utifrån hans egna principiella utgångspunkter. Bönderna skulle 1851 ha stött Napoleon III, därför att den

första napoleonska diktaturen motsvarade deras intresse. Bortåt fyrtio år efter den tid, då de napoleonska idéerna voro riktiga uttryck för böndernas sociala ställning, skulle de ha bestämt böndernas handlande. Om det anses, att idéerna så lång tid kunna "hänga med", trots att de så att säga förlorat sin raison d'être, frågar man sig vad korrelationen mellan idé och intresse egentligen innebär och om den använda metoden har något värde vid kortfristiga historiska undersökningar. — Anmärkningsvärt är, att Marx icke understryker det enkla sakförhållandet, att de generationer, som bildade massan av befolkningen år 1850, uppfostrats under napoleonsk propaganda eller under sin uppväxttid upplevat den napoleonska legendens blomstring; intet är naturligare än att se 1849 års presidentval som väsentligen ett resultat av detta. Men om denna synpunkt får dominera, bortfaller fullständigt tanken, att ideologin i detta fall svarat mot ett en gång verkligt (om också föråldrat) intresse.

Förutsättningen för Marx' hela resonemang är att bönderna 1851 skulle ha bildat det väsentliga underlaget för den napoleonska regimen; Napoleon säges representera bönderna, icke deras intressen, men väl deras idéer.

Även här synes en ren konstruktion föreligga. Bönderna — liksom i stor utsträckning andra samhällsgrupper — röstade visserligen på Napoleon vid 1849 års presidentval, men därmed är icke sagt, att de röstade för en napoleonsk diktatur. Vid 1849 års val till nationalförsamlingen hade de övervägande röstat republikanskt, vid 1850 års parlamentsval hade en konservativ tendens framträtt, men de bonapartistiska kandidaterna hade vunnit ringa framgång. Vid 1851 års folkomröstning hade bönderna sanktionerat den nya regimen — liksom majoriteten av alla samhällsklasser, även arbetarna; ur detta förhållande kan, med tanke på det genomförda valtrycket, inga slutsatser dragas i fråga om opinionen. Att bönderna utan motstånd underkastade sig den nya regimen saknar jämväl för denna frågas bedömande all betydelse; de hade i stort sett lika villigt fogat sig 1814, 1815, 1830 och 1848. Vad övriga folkgrupper beträffar förklarar Marx, att även bourgeoisin och medelklassen gillade den napoleonska statskuppen — men det är bönderna, som utpekas som bärarna av den nya regimen framför andra.

Enligt Marx skulle bönderna ha anslutit sig till den napoleonska diktaturen, som i grunden säges innebära en försvarsposition för den borgerliga, kapitalistiska ordningen, trots att deras intressen pekade

på ett samgående med det socialistiska proletariatet för krossandet av denna ordning. Bönderna skulle alltså ha stött det bestående samhället, icke på grund av att deras intressen och idéer så krävde, utan på grund av att de hyllade de *napoleonska* idéerna, vilka – jämte andra föreställningar — även innefattade detta samhälles bevarande. Marx förutsätter alltså, att bönderna skulle stödja proletariatet, då väl den napoleonska suggestionen avlägsnats. Denna förutsägelse vederlades tjugo år senare, då Napoleon störtats och bondesoldaterna av den nya borgerliga regeringen dirigerades mot den socialistiska kommunen; det visade sig då att böndernas massa — med eller utan napoleonsk legend — var antisocialistisk (liksom den ännu i dag är). Hur denna definitiva dementi av tankegången i "Den adertonde Brumaire" kommenterades av Marx, faller utom ramen för vår framställning.

Hela Marx' bevisföring upplöser sig alltså i spekulationer. Bönderna förklaras på ett mystiskt sätt bilda underlaget för den napoleonska diktaturen, ehuru något bevis för deras anslutning till denna statsform icke finnes och ehuru likaväl alla andra folkklasser, utom möjligen proletariatet i storstäderna, kunde påstås stödja denna diktatur. Vidare säges diktaturen vara ett uttryck för de idéer, som behärskat bönderna sedan Napoleon I:s tid, idéer, som då antas ha motsvarat böndernas intressen men som anses sedermera ha kommit i strid med dessa intressen. Med en djärvhet, som endast det hegelianska inflytandet förklarar, uppställer Marx en idé om böndernas idéer 1851 och korrelerar den med en idé om böndernas intressen fyrtio år tidigare. Marx bedriver här icke social och politisk forskning utan söker efter vissa bestämda regler lösa ett puzzle.

Det är lätt att förstå huru Marx drivits till dessa konstruktioner. Han utgår från det av honom själv upplagda stora perspektivet, enligt vilket varje statsform motsvarar ett visst ekonomiskt och socialt utvecklingsstadium, varje klass ett visst stadium i produktionssättets utveckling, varje ideologi ett rationellt intresse. När detta schema konfronteras med en konkret social situation, bli modifikationer nödvändiga; schemat användes, men under ständiga utvikningar och begränsningar, i en halvt söndertrasad form; å ena sidan våldför Marx sig på sitt stora perspektiv, å andra sidan på den sociala verkligheten. Marx' teologiska grundinställning hindrar honom att erkänna eller förstå, att utifrån de stora historiefilosofiska linjer, som han uppdrager, de diskuterade regimförändringarna kunna framstå som rena tillfälligheter, d. v. s. som beroende på förhållanden,

vilka ej alls tagits i betraktande vid det stora perspektivets utarbetande. Han liknar en astronom, som söker förklaringen till ett balkankrig i solfläckarna.

Det bör samtidigt understrykas, att av Marx' rent historiskt-kronologiska framställning betydelsen av de förhållanden, som från hans egna utgångspunkter framstå som tillfälligheter, klart framgår. Här får man ett starkt intryck av lägets labilitet; det synes uppenbart, att det ur mera allmänna historiska synpunkter 1849 eller 1850 var omöjligt att förutsäga, om en konservativ borgerlig republik skulle bevaras eller om utvecklingen skulle gå mot monarki eller napoleonskt kejsardöme. Av Marx' arbete om klasstriderna i Frankrike framgår också, att Marx vid denna tid var helt oförmögen att förutsäga framtiden; det kan till och med sägas att Marx då närmast förutsade en snar social revolution — den enda möjlighet, som med hänsyn till de sociala förhållandena rimligen kunde anses utesluten. Men då väl Napoleon gjort sin statskupp, är Marx genast färdig med en förklaring i stor stil; Napoleon "representerade" majoriteten av det franska folket, bönderna.

Det slag av historisk förklaring och profetia, som ofta brukar stämplas som vulgärmarxism, kan alltså åberopa sig på Marx' mest ryktbara historiska arbete. I stället för en noggrann undersökning av den ekonomiska, sociala och politiska situationen träder en på en smal bas av fakta byggd konstruktion, där den hegelianska dialektiken — med sin air av spiritualitet och djupsinne i själva orimligheten — får ersätta såväl forskning som klart tänkande. Den metod, som påstår sig vara realistisk, blir ett medel att undfly verkligheten; en s. k. historiefilosofi, en grupp av aprioristiskt uppbyggda förklaringsgrunder, får tjänstgöra som ett schema, i vilket för ändamålet icke helt obekväma delar av skeendet stoppas in.